

Lysbilde 1

Hei og velkommen til denne om 23 ting om opphavsrett og digital formidling. Mitt navn er Valentina Moreno og jeg jobber som juridisk rådgiver ved Nasjonalbiblioteket. I denne videoen skal vi se litt på noen typetilfeller fra biblioteksektoren og hvilke fribruksbestemmelser vi tenker kan legitimere for ulike typer bruk.

Lysbilde 2

Det er den tredje videoen om 23 ting om å formidle på nett. I den første videoen ga jeg dere en generell innføring i opphavsretten. Hvis dere ikke har noe særlig kjennskap til norsk opphavsrett, vil jeg anbefale dere å gå tilbake å se denne videoen først for å få en oversikt over lovgivningen. Jeg skal selvsagt prøve å være så pedagogisk jeg kan i denne videoen, men hvis dere føler at noen ting er litt uklart eller blir gått litt fort igjennom så er det fordi temaet vil være dekket i den første videoen.

Lysbilde 3

Her ser dere en oversikt over noen typetilfeller som vi både har fått direkte spørsmål om på e-posten vår juss@nb.no, og som vi har blitt forelagt som eksempler i forbindelse med denne videoen og andre utredninger. Jeg kommer til å ta utgangspunkt i disse typetilfellene ved gjennomgangen av fribruksbestemmelsene i åndsverkloven.

Lysbilde 4

Opphavsrettslige forutsetninger

- Verk som skal brukes:
 - Oppfyller verkshøydekravet
 - Verken er i vernetid
 - Bruk innebærer et inngrep opphavers eneretten
 - Eksemplarfremstilling
 - Allmenn tilgjengeliggjøring
- Ellers fri bruk

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Det er her noen opphavsrettslige forutsetninger. For det første må det oppfylle verkshøydekravet som følger av åndsverkloven § 2 slik at det er underlagt opphavsrettslig vern. Verket må også fortsatt være i vernetid, se åndsverkloven § 11. Til slutt så må bruken innebære et inngrep i opphavers enerett etter § 3. Dette tilsier at man enten foretar en eksemplarfremstilling eller gjør verket tilgjengelig for allmenheten. Her skiller vi mellom fire former for tilgjengeliggjøring, spredning av fysisk eksemplar, visning av fysisk eksemplar, fremføring for et tilstedeværende publikum og overføring ved bruk av digitale hjelpemidler. For mer informasjon om dette og grensdragningen mellom privat bruk og allmenn tilgjengeliggjøring se del 2.

Hvis det er slik at bruken ikke medfører en allmenn tilgjengeliggjøring for eksempel eller at verket har falt i det fri kan det brukes fritt av hvem som helst.

Lysbilde 5

Hva er en fribruksregel?

- Bruksrett etter nærmere bestemte vilkår
- Trenger ikke:
 - Samtykke
 - Betale vederlag
- Fri utnyttelse av andres åndsverk
 - Begrensning av eneretten

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Så skal jeg prate litt om hva en fribruksregel faktisk er. Det er en lov hjemmel som tillater bruk etter nærmere bestemte vilkår. Dette medfører at man kan bruke verket innenfor lovens rammer uten å trenge samtykke fra opphaver eller betale vederlag for bruk. Det medfører altså en fri utnyttelse av andres åndsverk som da er en begrensning av rettighetshavers enerett

Lysbilde 6

Sitatretten

- Åndsverkloven § 29
- "sitere"
 - Argumentasjonsformål
 - Illustrasjonsformål
- "offentliggjort verk"
- "i samsvar med god skikk"
- "i den utstrekning formålet betinger"
 - Ingen satt grense

Garild Maurseth i Høyesterett
Foto: Lise Åserud/Scanpix

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Sitatretten er en av de mest sentrale og mest brukte fribruksreglene. Når vi mottar spørsmål om hjemmelsgrunnlag for digital formidling, er det svært ofte man får en veiledning om sitatretten til svar. Grunnen er at dette er en bestemmelse som legger opp til en skjønnsmessig vurdering. Vi sitter ikke nødvendigvis på den nødvendige informasjonen til å vurdere om man befinner seg innenfor sitatrettens rammer. I mange tilfeller gis denne veiledningen slik at de som ønsker å formidle digitalt kan endre formidlingen slik at de faller innunder sitatretten. Sitatretten er forankret i den alminnelige diskusjonsfriheten. Siteringer blir ofte ansett lovlig fordi de er forankret i ytringsfriheten. Man veier da ytringsfriheten opp mot opphavsrettens legitime interesser som vil være og godkjenning, samt vederlag for bruk.

Sitatretten følger av åndsverkloven § 29 som gir rett til å "sitere" fra offentliggjort verk" "i samsvar med god skikk" og i den utstrekning formålet betinger". Dette er en generell bestemmelse og vil gjelde for alle verkstyper. Sitering er altså ikke begrenset til tekst, men man kan sitere fra filmer, musikk og billedkunst. Merk at sitatretten også gjelder for alle former for tilgjengeliggjøring. Nå skal jeg dra dere igjennom litt hva disse vilkårene faktisk betyr.

Vilkåret om sitering tilsier at man må ha et sitatformål. Dette betyr at det som siteres inngår inn i en større sammenheng der det er denne nye fremstillingen som har hovedfokuset. Siteringen vil da ha et argumentasjonsformål eller

illustrasjonsformål i denne nye fremstillingen. Argumentasjonsformål blir oftest godtatt ettersom dette best ivaretar ytringsfriheten. Man kan ikke påberope seg sitatretten for å simpelthen vise frem et åndsverk.

Verk er offentliggjort når det lovlig er gjort tilgjengelig for allmenheten. For mer informasjon om grensedragninger viser jeg til DEL 1, generell innføring i opphavsretten

Når man vurderer om siteringen, er gjort "i samsvar med god skikk" legger man ned en rettslig standard om hva ordentlig ansvarsfulle og fornuftige mennesker vil mene er en korrekt sitering.

Vilkåret om at en sitering kun kan foretas "i den utstrekning formålet betinger" tilsier at man ikke skal sitere mer enn det som er nødvendig for å få fram poenget. Jeg har valgt å illustrere dette ved et bilde av Gørild Maurseth i Høyesterett. Som dere kanskje husker så ble NRK for noen år tilbake dømt for å ha vist mer av en film enn det sitatretten tillot. Poenget med siteringen var å vise likskapen mellom den såkalte fiskesex-scenen i filmen Brent av frost og parodifilmen Kill Buljo. Høyesterett kom fram til at de to siste sekundene av et ni sekunders klipp var unødvendig for å illustrere dette. De to siste sekundene viste Maurseth naken forfra. Jeg vil likevel poengtere at dette ikke medfører at vi har en absolutt øvre grense for hvor mye man har lov til å sitere. Hver enkelt sak må vurderes konkret. Det er nemlig viktig at siteringen er tro mot meningsinnholdet det hentes fra. Dette tilsier at man i noen tilfeller må kunne sitere en viss lengde av verket

for at ikke sitatet skal tas ut av sin kontekst.

Når det gjelder konkrete typetilfeller så har vi blant annet vurdert

Lysbilde 7

Hvis man bedriver høytlesning fra en bok som en ledd i en bokanbefaling så vil vi kunne befinne oss innenfor sitatretten. Dette vil være tilfelle når høytlesningen har et illustrasjonsformål og man gir en passende smakebit av boka. Hvis man derimot leser et langt kapittel og kun har et par minutters anbefaling vil man nok ligge utenfor sitatformålets grenser. Her kan det fremstå som et forsøk på å påberope seg sitatretten for å kunne lese fra boka.

Også bruk av andre verker for å underbygge argumenter eller illustrere poenger ved for eksempel seminarer vil være innenfor sitatretten.

Det er for gjengivelse av åndsverk uten en større kontekst at man være utenfor sitatrettens grenser.

Lysbilde 8

Bildesitatretten

- Åndsverkloven § 37
 - Første ledd gjelder for digital gjengivelse
- "i tilslutning til tekst"
- "kritisk eller vitenskapelig fremstilling"
 - Skoleoppgaver, faglitteratur
- Ikke "allmennopplysende karakter"
 - Typisk populærvitenskap
 - Økonomisk utbytte
- "god skikk" og "formålet betinger"

"Only one thing is impossible for God: To find any sense in any copyright law on the planet!"

Mark Twain

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

I åndsverkloven § 37 har vi en særbestemmelse om gjengivelse av kunstverk og fotografiske verk i kritisk og vitenskapelige fremstillinger og biografier, også bare kalt bildesitatretten. Denne første ledd i denne bestemmelsen vil kunne påberopes for "ikke-erhvervsmessig gjengivelse" i digital form, altså publisering på nett. Jeg skal nå først dra dere igjennom hva denne bestemmelsen legitimerer

Første ledd i denne bestemmelsen tillater gjengivelse "i tilslutning til tekst" i kritisk eller vitenskapelig fremstilling" som ikke er av "allmennopplysende karakter.

Vilkåret "tilslutning til tekst" tilsier at bilde må ha et illustrasjonsformål, og at det da er samsvar med bildebruken og innholdet i teksten.

Bestemmelsen er til for å sikre den fire forskningen og kritikken. Derfor inneholder den krav om at bildebruken kun kan brukes i kritisk eller vitenskapelig fremstilling. Faglitteratur og avhandlinger på universitet- og høyskolenivå vil typisk falle innunder denne bestemmelsen, men også skoleoppgaver og tilsvarende avhandlinger vil også være omfattet. Det stilles ikke noe krav til at avhandlingen må holde høyt faglig nivå.

Fribruksregelen gjelder ikke for tekster som har en "allmennopplysende karakter". Dette fordi disse tekstene ofte vil være populærvitenskapelige som gir forfatter/utgiver et økonomisk utbytte. Alminnelige rimelighetsbetraktninger tilsier at rettighetshavere til bilder brukt i disse

tekstene også bør få høste godene av dette.

Ellers inneholder bestemmelsen kravene om bruk "i god skikk og i den utstrekning formålet betinger" i likhet med den alminnelige sitatretten.

Lysbilde 9

Typetilfeller og bildesitat

- Bruk i opplysende virksomhet
 - Illustrasjonsformål
 - Bilder i presentasjoner
- Vise boksider på nett som smakebit

Automatlagert i depositbiblioteket

Nasjonalt bibliotek
National Library of Norway

Når et bibliotek driver en kritisk eller vitenskapelig opplysende virksomhet det bilde vil være til illustrasjon er vi innenfor grensene i åndsverkloven § 37. Jeg kan altså trygt vise bilder i denne videoen for å illustrere poenger med hjemmel i denne bestemmelsen. Jeg får nemlig ikke noe økonomisk utbytte av denne presentasjonen og det inngår som et ledd i en vitenskapelig juridisk fremstilling av tematikk fra biblioteksektoren.

Hvis man derimot ønsker å kun formidle bilder fra boksider på Facebook eller Instagram som en smakebit på hva biblioteket tilbyr er vi nok dessverre utenfor grensene for bildesitat. Her vil ikke billedbruken være illustrerende i en kritisk eller vitenskapelig fremstilling.

Lysbilde 10

Fri bruk ved seremonier, ungdoms-
stevner og andre tilstelninger

- Åndsverkloven § 40
 - "utgitt verk"
 - "fremføres" og "overføres"

a) Seremonier

b) Tilstelninger der tilgjengeliggjøringen "ikke er det vesentlige"

- "adgang uten betaling"
- "ikke indirekte finner sted i ervervsøyemed"

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Åndsverkloven § 40 gir rett til fri bruk av åndsverk ved seremonier, ungdomsstevner og andre tilstelninger. Denne bestemmelsen gjelder for utgitte verk som fremføres offentlig og overføres til allmennheten. Som nevnt i del 1 er et verk utgitt rimelig antall eksemplarer, med opphavers samtykke, er brakt i handelen eller spredt til allmenheten på nett. Man kan dermed både fremføre et verk for tilstedeværende publikum og overføre det ved bruk av digitale systemer ved tilstelninger. Et usikkerhetsmoment er om denne bestemmelsen kun kan påberopes for fremføringer og overføringer ved en fysisk tilstelning og ikke for digitale tilstelninger. Forarbeidene er vage på om bestemmelsen er ment til å avgrenses slik, men jeg mener at hvis dette var tilfellet burde dette ha kommet klarere fram. Den generelle begrepsbruken avgrenser ikke mot digitale seremonier og digitale tilstelninger.

I bokstav a finner vi regel fri bruk ved religiøs seremoni eller seremoni basert på ikke-religiøst livssyn. Tradisjonelt omfatter dette bruk av musikk og høytlesning under bryllup, dåp, konfirmasjon og begravelser.

Bokstav b tillater fremføring eller overføring av åndsverk ved ungdomsstevner og andre tilstelninger, der selve fremføringen eller overføringen "ikke er det vesentlige". Det vil si at bruken av åndsverket ikke fremstår som en sentral del av selve arrangementet og har hovedfokuset. Forarbeidene nevner speiderstevner som et typisk eksempel.

Lysbilde 11

For at man skal fritt kunne fremføre og overføre bruk av åndsverk med hjemmel i § 40 stilles det videre et krav om at publikum må ha fått adgang uten betaling og at selve arrangementet "ikke indirekte finner sted i ervervsøyemed". Dette vil omfatte alle former for kommersiell utnyttelse av arrangementet, men jeg antar at dette ikke vil være spesielt aktuelt for offentlige bibliotek.

Denne bestemmelsen gir nok slik jeg ser det en veldig snever adgang for bruk av åndsverk ved digital formidling i biblioteket. Når høytlesningen står sentralt ved et arrangement som strikk og les eller språkkafé er vi utenfor denne bestemmelsens grenser.

Hvis bibliotekrommet brukes til en type seremoni så vil bruk av verker under seremonien være tillatt.

Bestemmelsen har nok et snev av underholdningsaspekt ved seg og vil dermed kanskje kunne legitimere bruk av bakgrunnsmusikk som stemningsskapende effekt.. Man vil nok også kunne fremføre Snikker Andersen og julenissen ved et større julearrangement når fremføringen ikke inngår som en vesentlig del av tilstelningen. En gratiskonsert ved biblioteket vil for eksempel ikke være omfattet av bestemmelsen ettersom musikkverk vil være et vesentlig aspekt ved konserten.

Lysbilde 12

Fri bruk ved undervisning

- Åndsverkloven § 43
- "utgitt verk"
- "fremføres" og "overføres"
- "ved undervisning"
 - Snever forståelse
- Fjerde ledd tillater opptak til bruk i samme undervisningsformål

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

I åndsverkloven § 43 finner vi hjemmel for bruk ved undervisning. I likhet med § 40 tillater denne at utgitte verk fremføres offentlig og overføres til allmenheten ved undervisning.

Som ved § 40 kan man diskutere om overføringshandlingen kun gjelder for bruk fysisk i klasserommet og ikke for digital undervisning. Jeg tenker at hvis lovgivers intensjon var å gi en så snever regel så burde dette kommet tydeligere frem. Selv før Corona var digital undervisning et vanlig fenomen. Jeg mener denne fribruksregelen vil gjelde for digital undervisning. Jeg har vært i kontakt med Kopinor og de virket ikke å ha noen innvendinger mot dette. Fjerde ledd i denne bestemmelsen tillater også at det tas opptak av undervisning, som brukes til samme formål

Det siste vilkåret er at bruken må skje ved undervisning. Forarbeidene er tydelig på at dette skal forstås snevert.

Lysbilde 13

Undervisningsbegrepet

- Skoler og læringsinstitusjoner
 - Pedagogiske ansatte og lærerplan
- Formelt samarbeid
 - Konkret formidling og løpende samarbeid
- Formidlingen må ha undervisningsformål
 - Ren underholdning utelukket

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Det er klart at pedagogiske aktiviteter som normalt finner sted ved skoler og læringsinstitusjoner vil være omfattet av undervisningsbegrepet. Vi har lagt til grunn at dette må omfatte institusjoner hvor det foreligger krav om pedagogisk utdannet personell og der man har en lærerplan. Dette vil derfor omfatte barnehager og voksenopplæring i tillegg til den ordinære barne- ungdom og videregående skolen.

Også kulturinstitusjoner kan foreta undervisning når de har et formelt

samarbeid med utdanningsinstitusjonen. Her tenker vi at når man har en avtale med en skoleklasse om konkret formidling eller man har et løpende samarbeid med en barnehage om formidlingsaktiviteter så vil man være omfattet av denne bestemmelsen.

Bestemmelsen er også tydelig på at selve formidlingen må ha et undervisningsformål. Ren underholdning er utelukket. I mange tilfeller vil det nok være svært glidende overganger her, særlig når man har med yngre barn å gjøre, så jeg tenker man ikke bør anvende dette for strengt og at en eventyrstund også kan ha et læringsformål.

Lysbilde 14

Så når det gjelder dette med typetilfeller som vil falle innunder undervisningsbegrepet så vil alle tilfeller der bibliotekene har et formelt samarbeid med en utdanningsinstitusjon være omfattet. Dette gjelder både når man driver høytlesning fra en bok, bruker en projektor for å vise boksider hentet fra Nasjonalbibliotekets nettbibliotek både for skoleklasser og barnehager som er på besøk i biblioteket eller hvis dere skulle komme på besøk til dem, samt samarbeid gjennom organisasjoner som den kulturelle skolesekken.

Alminnelig opplysningsvirksomhet som bibliotekene normalt foretar overfor sitt publikum, vil ikke være omfattet av undervisningsbegrepet. Man kan derfor ikke arrangere shared reading med hjemmel i denne bestemmelsen, selv om det ligger en

form for læringsaktivitet i arrangementet.

Lysbilde 15

Skolebibliotek og undervisning

- Opplæringsloven
 - Krav om skolebibliotek
- Pedagogiske oppgaver
 - Stimulere leselest hos elevene
- Generelle undervisningsaktiviteter faller innunder § 43

Skolebiblioteket ved Oslo Katedralskole
Foto: Oslo skolen

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Til slutt skal jeg prate litt om skolebibliotekene. Det følger av opplæringsloven at skolene i Norge skal ha et skolebibliotek. Skolebibliotekene skal bistå i undervisningen og har også fått nedfelt egne pedagogiske oppgaver, blant annet stimulering av leselest hos elevene ved skolen. Vi mener derfor det foreligger gode grunner til å si at skolebibliotekarere vil være omfattet av undervisningsbegrepet i § 43 når de foretar generelle undervisningsaktiviteter

Lysbilde 16

Oppsummering

- § 29, sitatretten
- § 37, bildesitat
- § 40, fri bruk ved tilstelninger der bruken ikke er det vesentlige
- § 43, fri bruk ved undervisning
- Private sfæren
- Rettighetsklarering

Målstua ved Nasjonalbiblioteket i Oslo

Nasjonalbiblioteket
National Library of Norway

Da har vi vært igjennom disse fire fribrukshjemlene for å se på hva slags type bruk de tillater og hvordan dette står seg i forhold til typetilfellene fra biblioteksektoren. Jeg håper dere ikke blir nedslått av at ikke alle typetilfellene vil falle innunder en av åndsverklovens fribruksbestemmelser. Som Olaus gjennomgikk i del 2 vil man kunne utnytte verkene når det skjer innen den private sfæren. I del 4 skal Olaus også gå gjennom hvordan og hvem man bør kontakte for å få klarering for bruk. Jeg håper også gjennomgangen min av de ulike fribruksbestemmelsene ga noen ideer

for hvordan man kan tilpasse formidlingen til å kunne falle innunder sitatretten for eksempel.

Lysbilde 17

Da har vi kommet til veis ende i denne tredje videoen om opphavsrett og digital formidling. Jeg vil takke for oppmerksomheten deres og oppfordre dere til å klikke dere videre til del 4 der Olaus skal prate litt om rettighetsklareringer.